

Az állam szerepe a városi terek fogyasztásközpontú „újratermelésében”

State agency in the consumption-centred restructuring of urban spaces

NAGY GÁBOR, NAGY ERIKA

NAGY Gábor: tudományos főmunkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 5600 Békéscsaba, Szabó Dezső u. 42.; nagy.gabor@krtk.mta.hu; <https://orcid.org/0000-0002-9012-0676>

NAGY Erika: tudományos főmunkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 5600 Békéscsaba, Szabó Dezső u. 42.; nagy.erika@krtk.mta.hu; <https://orcid.org/0000-0001-9706-4841>

KULCSSZAVAK: tértermelés; állam; fogyasztás; városi átalakulás

ABSZTRAKT: A városi terek fogyasztásközpontú átalakítása, a folyamat szereplői és viszonyrendszereik a társadalmi-térbeli egyenlőtlenségek kritikai megközelítésű kutatásának fontos kérdéskörévé vált az utóbbi két évtizedben. A fogyasztás dinamikus társadalmi viszonyrendszerként történő értelmezéséből kiindulva – amellyel egyszerre ragadható meg a fennálló társadalmi struktúrák működése, kulturális logikája, és az egyén (mint fogyasztó) ezekre adott válasza – az állam piaci szabályozó-ellenőrző szerepét, pontosabban ennek és társadalmi-térbeli egyenlőtlenségeket „termelő” mechanizmusait mutatjuk be a magyarországi (poszt-szocialista) átmenet és „perifériás” kapitalizmus kontextusában. Konceptiónkban az állam a piaci szereplők közötti viszonyok alakítója szabályozók és intézményi gyakorlatok révén, amelyek lenyomatai az állam működését formáló társadalmi/hatalmi-térbeli viszonyoknak. Az állam fogyasztáshoz kapcsolódó, egyenlőtlenségeket „termelő” szerepe több térbeli léptékben és dimenzióban is megragadható, tanulmányunkban azonban a városi terekben zajló folyamatokra koncentrálnunk. Elemzésünk empirikus része győri esettanulmányra épül, amelynek során kvalitatív módszerekkel próbáltuk feltárni a helyi állam és a többi szereplő viszonyát. A tanulmányban a mellett érvelünk, hogy (i) a fogyasztás szervezeti és térbeli kereteit alakító szabályozás alapvetően a városi gazdaságok/terek fogyasztásközpontú átalakítása irányába hatott, az ebben résztvevők körét a piaci szelekcióra „bízva”; (ii) az előbbi folyamatok eredményeként kialakult konfliktusok egyrészt lassan és inkonzisztens módon formálódó állami szabályozás, és a mögötte húzódó, tőke/állam kapcsolatok metszetében, másrészt a központi állam/lokális állam változó viszonyrendszerében értelmezhetők; (iii) a városi terek fogyasztásközpontú átrendeződésében fölfedezhető a (perifériás kapitalizmusra jellemző) függőségi viszonyok bonyolult rendszere, ami a „sikeresnek” tekintett városok helyi szereplőinek mozgásterét is behatárolja.

Gábor NAGY: senior research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies; Szabó Dezső u. 42., H-5600 Békéscsaba, Hungary; nagy.gabor@krtk.mta.hu; <https://orcid.org/0000-0002-9012-0676>

Erika NAGY: senior research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies; Szabó Dezső u. 42., H-5600 Békéscsaba, Hungary; nagy.erika@krtk.mta.hu; <https://orcid.org/0000-0001-9706-4841>

KEYWORDS: production of space; state; consumption; urban restructuring

ABSTRACT: Consumption-oriented urban restructuring was a powerful process that redefined everyday life and the framework conditions for the production of social space. Moreover, it created the conditions for the emergence and development of new consumer cultures in the eastern periphery of Europe. Such processes were promoted not only by the post-shortage constellations of the CEE countries and the influx of capital into the urban real estate markets but also by neoliberal measures at various scales, i.e. EU, national and local.

In this paper, we focus on the state agency in the processes of local consumer-oriented urban restructuring in Győr, shaped by the massive influx of FDI. Győr is thus regarded as a model city for the export-driven economic upswing in post-socialist Hungary but also has multiple dependencies typical of re-industrialised enclaves in the (Eastern European) periphery as well as the problems and conflicts arising from the recent (re-)centralisation of state power in Hungary.

Starting from Lefebvre's critical concept of social space and the recent transdisciplinary debates about consumer spaces as theatres in which different strategies (representations of spaces) confront everyday life, we have attempted to reveal the role of the local state as regulator, owner, investor and manager in the rearrangement of urban space, social relations and practices. In particular, we tried to understand how changing state roles and practices concentrated, reflected and (re-)produced both class politics and the relationships of state/capital and local/central after the transition in the design of space for cultural and material consumption.

The analysis of the empirical results indicates that the neoliberal narrative of urban development promoted by the local state was discursively linked to control over post-socialist "redundant" (brown fields) and "chaotic" spaces (e.g. open markets) and also to the rise of the new model (consumer) citizen. The class-oriented policy, which manifested itself in urban development projects, was confronted with the daily consumption practices ("lived spaces" of the city dwellers) and also with the interests of the local retail trade which withered in the city centre due to urban redevelopment projects and large-scale shopping developments.

But even the increasing resistance did not hinder the plans of the local state, although the latter worked against the envisaged re-establishment of the local "petty bourgeoisie" and also against the concept of reorientation of urban life (and aspiring citizenship) in the inner city. The state-sponsored physical and visual transformation of the inner city - driven by the mega-event (European Youth Olympics, 2017) - and the resulting highly selective social-spatial consumption practices revealed the limits of the local state: Municipal actions and policies were embedded in a complex geometry of power and were defined by state rescaling (re-centralisation), the grip of national party politics and the agents of global capital - all in an opaque system of bargaining processes through which the relationships in this geometry function.

The authors encourage attention and further research on the multiple embedding of state agency in various local and national/institutional contexts and on state-capital relations in peripheral and non-metropolitan contexts. They also criticise place-based development policies by highlighting the power relations that keep local economies (and agents) on a definite track in the national, global and European context.

Bevezetés

A *Tér és Társadalom* jelen számának fókuszában az állam társadalmi tér alakításában („termelésében”) betöltött szerepének értelmezése áll – amelyet cikkünkben a kelet-közép-európai „perifériás” kapitalizmus(ok) kontextusában (is) megpróbálunk „elhelyezni”. A közös értelmezési keretül választott lefebvre-i koncepció egyik fontos felvetése szerint a modern állam specializált intézményi-térbeli struktúrákon

keresztül ellenőrzi és termeli újra a fennálló társadalmi viszonyokat. Ezek biztosítják a mindennapi élet racionális kereteit, meghatározzák térbeli akcióinkat és ezekről való gondolkodásunkat, ugyanakkor elrejtik a háttérben húzódó mechanizmusokat, érdek- és hatalmi viszonyokat (Lefebvre 1991). Ez utóbbiak megragadásához számunkra is a társadalmi tér – amely egyszerre a társadalmi struktúrák manifesztációja, termelőeszköz, a hatalom és dominancia közvetítője, a gondolkodás és a cselekvés eszköze – kritikai koncepciója a kiindulópont. Tanulmányunkban a fogyasztás átalakuló városi tereiben, az ezeket formáló kulcsszereplők stratégiáin, viszonyrendszerein, gyakorlatain keresztül vizsgáljuk, hogyan épülnek be a hatalmi struktúrák (a tér reprezentációi) a mindennapi életbe „megélt tereink” átformálásán keresztül.

Az elemzés középpontjában a *helyi állam* – elsősorban a városfejlesztésben kulcsszerepet betöltő önkormányzat és intézményei – szabályozó, ellenőrző, fejlesztő szerepe, ezek változásai és mozgatórugói, a többi szereplőhöz (ingatlanfejlesztőkhöz, kereskedőkhöz, fogyasztókhöz, helyi társadalomhoz stb.) fűződő viszonya, az állam térbeli szerveződésének átalakulásai, s ennek térbeli „lenyomatai” állnak. Az állam „tértermelő” szerepét a fogyasztás átalakuló struktúráin és gyakorlatain keresztül értelmezzük, amelyeket az utóbbi évtizedekben az erre fókuszáló kutatások a társadalom strukturális átrendeződéseit, az önazonosság keresését meghatározó folyamatként, illetve a gazdasági növekedés motorjaként azonosították a kapitalizmus jelen szakaszában (pl. Harvey 1995; Hetesi, Andics, Veres 2007; Jackson, Thrift 2005). Tanulmányunkban a *fogyasztást dinamikus társadalmi viszonyrendszerként* értelmezzük, amiben egyszerre megragadható a fennálló társadalmi struktúrák működése, a globális kapitalizmus kulturális logikája – ennek különböző, pl. kelet-közép-európai perifériára jellemző változatai – és az ezekre adott helyi, közösségi, egyéni válaszok. Ennek a viszonyrendszernek a térbeli kifejeződése a városi terek fogyasztásközpontú átalakítása is – a vásárlás, pihenés, szórakozás új tereinek kialakítása, a közterek átformálása, a város új elvei, szerepek mentén történő fizikai és vizuális „újratervezése” is (Jackson, Thrift 2005; Miles, Miles 2004; Zukin 1998). Jelen tanulmány is erre a *térbeli léptékre fókuszál* – győri esettanulmányon keresztül bemutatva a várospolitikák, s ezen keresztül az állam szelektív, egyes társadalmi (fogyasztói) csoportokat favorizáló mechanizmusait.

A tanulmányban tehát arra keressük a választ, hogy az állam hogyan formálta a társadalmi viszonyokat a fogyasztás tereinek alakításával, s ez a „tértermelő” szerep milyen érdekek, hatalmi viszonyok, stratégiák mentén változott:

- Kik (voltak) a városi terek átalakításának kulcsszereplői? A helyi állam szabályozó, ellenőrző, fejlesztő szerepein keresztül hogyan formálta át fogyasztás tereihez kötődő stratégiáikat? Ezek a folyamatok egységes (állami) „tértermelő” koncepcióba illeszkedtek-e?
- Hogyan érhetők tetten e folyamatokban a rendszerváltozás utáni osztálypolitikák, illetve az átalakuló tőke/állam, illetve központi/lokális állam viszonyrendszer – végső soron a kelet-közép-európai periféria bonyolult függőségi viszonyai?

Elemzésünkben egy városi esettanulmányra (Győr) támaszkodunk. A terep kiválasztása átfogó statisztikai vizsgálatra épült (Nagy, Nagy, Dudás 2016), amellyel meghatároztuk a város helyét a kereskedelem és fogyasztás hazai térstruktúráiban. Áttekintettük a fogyasztás tereit alakító szereplők (kereskedelmi tőke, ingatlanfejlesztők, központi és helyi állam) viszonyát meghatározó jogi-szabályozási kereteket és dokumentumokat, továbbá a helyi gazdaság és társadalom strukturális átrendeződését tükröző forrásokat is. Ez lehetővé tette, hogy a terepmunka során azonosítsuk és a vizsgált térbeli folyamatok kulcsszereplőit, akikkel szakértői interjúkat készítettünk. Az elemzés során a forrásokat egymással kiegészítve használtuk.¹ Az esettanulmány módszerrel az volt a célunk, hogy a társadalmi-térbeli átrendeződéseket saját kontextusukban értelmezzük, ugyanakkor az ezeket alakító mechanizmusok feltárásával a lokalitáson túlmutató következtetéseket fogalmazzunk meg az állam tértermelő szerepére vonatkozóan.

Az elemzés koncepcionális keretét az állam, mint térbeli szerveződés efebvre-i értelmezésének, illetve a fogyasztást társadalmi viszonyok kifejeződéseként és térbeli folyamatként megragadó kritikai gazdaságföldrajzi (politikai gazdaságtani, illetve a kritikai kultúrakutatásokhoz kötődő) érvelések – illetve az ezekből kiinduló, „posztoszocialista” városokra irányuló kutatások – összekapcsolása jelenti (második rész). Ebből kiindulva próbáljuk megragadni az állam által vezérelt strukturális átrendeződések csomópontjait, amelyek a városi terek átalakítását „keretezték” Magyarországon (harmadik rész). Az állam tértermelő szerepét győri esettanulmányunkból kiindulva próbáljuk megragadni, egyrészt a belváros átalakulásán keresztül, amelyben tetten érhetők a fogyasztás tereinek alapvető átrendeződései a kis tőkékre épülő vállalkozási boomtól a plázaépítésen és a városmegújítási projekteken át a piac átalakításáig (negyedik rész), másrészt egy, a várost átformáló megaprojekthez kötődő stratégiák, konfliktusok és térbeli következményeik bemutatásával (ötödik rész). Végül a kritikai város- illetve fogyasztáskutatásokhoz kapcsolódó kérdéseket vetünk fel a kiindulópontként használt koncepciók relevanciájával, és a tértermelés kelet-közép-európai „perifériás” hatalmi viszonyaival kapcsolatban (hatodik rész).

Állam, fogyasztás és a mindennapi élet tereinek átalakulása a „posztoszocialista” európai periférián – koncepcionális keretek

A kelet-közép-európai városok társadalmi-térbeli átalakulásának kutatása egyrészt az átmenet, a globális kapitalizmus periferizációs folyamatai, és az e keretek között kibontakozó neoliberális urbanizmus kritikai értelmezéseihez adott muníciót az elmúlt három évtizedben, másrészt (leginkább az utóbbi másfél évtizedben) kiindulópontot jelentett az értelmezési keretek felülvizsgálatára, a széles körben elfogadott koncepciók érvényességének megkérdőjelezésére. Az alábbiakban azokra az érvelésekre támaszkodunk, amelyek a városi tér átrendeződéseit nem csupán

az átmenet makrostrukturális folyamatainak lenyomataiként, hanem *e mechanizmusok részeként* értelmezték. Egyrészt a tőkefelhalmozás (új társadalmi osztályok kialakulása), a politikai öntudat és új identitások forrásaként, másrészt a változó állami szerepek hordozójaként – amelyek az államszocializmus és a korábbi korszakok urbanizmusának nagyon is valóságos (materiális és szimbolikus), „megörökölt” közegében bontakoztak ki (Grubbauer 2012; Harloe 1996; Light, Young 2010; Stenning et al. 2010). Az ennek az „örökségnek” a megőrzésére/megváltoztatására irányuló törekvések, s az ezek társadalmi (osztály-)tartalmát tükröző narratívák tetten érhetők a belváros mint fogyasztási tér presztízsének helyreállításáról folyó diskurzusokban, a piacok (az átmenet velejárójának tekintett informalitás színtereinek) erősödő ellenőrzésében, és a nagyléptékű projektek megvalósításában, amelyek az újonnan formálódó szimbolikus gazdaság részeivé váltak, és gyökeres szakítást jelentettek a múlttal (Müller, Pickles 2015; Sik, Wallace 1999; Sulima 2012). A fogyasztás városi tereinek kutatása tehát közelebb visz a kelet-közép-európai perifériás urbanizmus társadalmi viszonyainak, kapcsolódó ideológiáinak, és mindennapi „megélt” valóságának megértéséhez – és az állam ezekben betöltött szerepének (európai perifériáról kiinduló) konceptualizálásához is (ld. még: Grubbauer 2012; Hristova 2010; Stenning et al. 2010).

A folyamatokat, amelyek a városi tereket a hierarchikus állami elosztási rendszer színtereiből az egyént fogyasztóként középpontba állító struktúrák médiumává formálták, a társadalmi tér kritikai koncepciójából (Lefebvre 1991) kiindulva tárgyaljuk. (i) *Utóbbi átfogó értelmezési keretként* használjuk, amellyel megragadhatók egy-egy korszak társadalmi viszonyai: a térbeli átrendeződések háttérében álló érdekek, stratégiák, ideológiák, technológiák, amelyek kijelölik a cselekvés és gondolkodás kereteit, miközben elrejtik a „tértermelés” valódi viszonyait a szabad cselekvés (pl. a fogyasztói döntésekhez kapcsolt) illúziója mögé (Ritzer, Goodman, Wiedenhof 2001). (ii) Lefebvre koncepciójában *az államnak kulcsszerep jut* a társadalmi tér termelésében: a társadalmi viszonyok ellenőrzésében az ezt szolgáló hierarchikus intézményi-térbeli struktúrák működtetése révén, továbbá a tér reprezentációinak formálásában, amely a társadalmi gyakorlatok és a térrel kapcsolatos tudás specializált intézményi keretek közötti újratermelésére épül (Lefebvre 2009). Ebből kiindulva kísérelték meg többen is feltárni az állam változó szerepeit és térbeli szerveződését, s ezen keresztül a társadalmi viszonyok átrendeződését a kapitalizmus rezsimváltásaihoz, elsősorban jelen (neoliberális/globális) korszakához kötődően.

Elemzésünkben alapvetően Brenner (2004) értelmezésére építkezünk, amely szerint az állam polimorf szerveződés: intézményi gyakorlatai ugyan nagyrészt térbeli hierarchiákhoz, ezek pontosan definiált tereihez kötődnek, azonban társadalmi viszonyokat ellenőrző-alakító szerepe sokkal átfogóbb, és a tértermelési folyamatokban is sokféle módon jelenik meg (a lokális terek átalakításában, hálózati szerveződésekben, transzlokális kapcsolatokban stb.). Ezek a különböző stratégiák, társadalmi csoportok közötti küzdelmek eredményeként formálódnak, és alapvető

átrendeződésekhez vezetnek a hatalom és az erőforrások (állami) elosztásában, a tértermelési folyamatok irányításában (Brenner 2004; Brenner, Elden 2009). Jessop (2002), illetve Peck, Theodore és Brenner (2009) szerint az állam tértermelő szerepét a *kapitalizmus jelen szakaszában* a gazdasági versenyképesség erősítése, a társadalompolitikák piaci logikának történő alárendelése, az újraelosztási rendszerek ennek megfelelő átalakítása határozza meg. Ez kifejeződik például az európai és nemzeti fejlesztéspolitikák és forráselosztás kilencvenes évek elejétől változó súlypontjaiban, amelyek a gazdasági növekedést, a helyek (városok) közötti versengést állítják középpontba, illetve az újraelosztás rendszereinek a közszolgáltatások és a társadalmi transferek rovására történő „áthangolásában” – amelyek a társadalmi-térbeli polarizáció folyamatait tartják fenn (Brenner 2009; Vastagh 2017). A fenti érvelés szerint az állam városi tereket átformáló szerepében is a kapitalizmus jelenlegi (globális/neoliberális) szakaszának térbeli logikája jelenik meg. A fogyasztás különböző terei köré szerveződő projektek, a tőkefelhalmozás, a befektetőkért folyó versengés, az új szimbolikus városi gazdaság formálódásának folyamataiba illeszkednek, és szerves részét alkotják a lokális fejlesztési programoknak, amelyekben az állam összetett (szabályozó, fejlesztő, finanszírozó stb.) szerepet tölt be, egyszerre több (helyi, regionális, nemzeti, európai/EU) léptékhez kötődően (Harvey 2002; Smith 1996; Zukin 1998). A fogyasztáshoz kötődő városi projekteket a posztzocialista átmenet kritikai értelmezései is a társadalmi átalakulás, így a változó állami szerepek manifesztációiként jelenítették meg, rámutatva a fogyasztás szerepére a neoliberális kapitalizmus régióbeli beágyazásában („domesztikálásában”), a társadalmi-térbeli gyakorlatokat – lefebvre-i értelemben vett „megélt” tereinket – alakító normák, értékek közvetítőjeként (Coe 2004; Hristova 2010; Stanilov 2007; Stenning et al. 2010).

Az állam tértermelő szerepét boncolgató diskurzusokat a *fogyasztás kritikai szemléletű tanulmányozásával* – a városkutatások mellett – a *kritikai gazdaságföldrajzi* vizsgálatok kapcsolták össze explicit módon (Goss 2004; Lowe, Wrigley 1996; Zukin 1998). Utóbbiak részben a politikai gazdaságtani érveléseket és a kritikai kultúrakutatásokat összekapcsoló *kritikai-strukturalista áramlatban* gyökereztek. Érvrendszerükben a fogyasztás a társadalmi viszonyok (így az állam ezek alakításában betöltött szerepének) manifesztációja, e viszonyok újratermelésének eszköze. A fogyasztás új tereinek létrehozásában, a városi terek ezzel összekapcsolódó „privatizációjában”, és az e folyamatok eredőjeként formálódó városi szimbolikus gazdaság(ok) alakításában tehát a kapitalizmus jelen szakaszának kulturális logikája jelenik meg (Goss 2004; Harvey 1995; Zukin 1998). A társadalmi gyakorlatokat középpontba állító *kritikai antropológiai értelmezések* ugyanakkor a társadalmi viszonyokat/helyzeteket újratermelő szerepe mellett az egyén (fogyasztó) életébe illeszkedő folyamatként is tekintettek a fogyasztás folyamatára. (Ritzer, Goodman, Wiedenhof 2001). Ebben a megközelítésben a fogyasztás terei a társadalmi normák, elvárások közvetítői, amelyek egyszerre csábítanak és fegyelmeknek (pl. fizikai korlátok és vizuálisan kódolt szabályok révén, vagy a fogyasztási rituálék

elfogadtatásával) (Appadurai 1996; Domosh 1996). A fenti érvelések és az áramlatok közötti viták vezettek a fogyasztói gyakorlatok és terek (s az ezek háttérében álló „tértermelő” stratégiák) bonyolult, egymást kölcsönösen meghatározó viszonyának új értelmezéséhez a gazdaságföldrajzban (lásd pl. Clarke 1996; Crewe, Lowe 2000; Wrigley, Coe, Currah 2005). Ezekből kiindulva egyrészt úgy tekintünk a fogyasztásra, mint összetett térbeli folyamatra, amely i) egyszerre jeleníti meg a termeléshez kapcsolódó társadalmi viszonyokat és azokat a struktúrákat, ideológiákat, stratégiákat, amelyek a megteremtik a fogyasztás kontextusát – a városi terek reprezentációit, az állami szabályozóktól és fejlesztéspolitikáktól a kereskedelmi tőke változó térbeli preferenciáit; ii) a mindennapi élet (a „megélt terek”) része, amelyben „találkoznak”, ütköznek a társadalmi teret formáló gyakorlatok és érdekek; iii) az ellenőrzés és kizorítás eszköze, amellyel szabályozható a társadalom működése. A városi tereket átformáló, fogyasztást középpontba állító projekteken keresztül tehát képet alkothatunk az állam társadalmi viszonyokat alakító, változó szerepéről (szabályozóként, befektetőként, tulajdonosként, közvetítőként stb.), amelyben megragadhatók a kapitalizmus jelen korszakára jellemző tértermelési folyamatok, az átmenet sajátosságai, és az európai periféria külső és belső függőségi viszonyai.

A kelet-közép-európai posztoszocialista országokban a fogyasztás intézményi-szabályozási és térbeli kereteinek átalakítása fontos társadalompolitikai és ideológiai eszköz volt a rendszerváltó elit kezében. A (materiális) javakhoz való hozzáférés a szabad döntés, a jólét és a formálódó új társadalomhoz tartozás illúzióját keltették a rendszerváltás vesztesei számára is. A gyorsan gyarapodó kereskedelmi kisvállalkozások a formálódó polgárságot erősítették – miközben a piaci nyitás és a privatizáció következményeként növekedett a külföldi tőke súlya az ágazatban. A kilencvenes évekre jellemző átmeneti formák eltűnése, a fogyasztás terei fölötti ellenőrzés kiterjesztése a formálódó kelet-közép-európai kapitalizmusok konszolidációjának folyamatába illeszkedtek, s ebben meghatározó szerep jutott a központi és helyi állam intézményeinek (Hristova 2010; Nagy 2001; Sulima 2012).

Változó szabályozási-intézményi keretek – a fogyasztásközpontú városi projektek magyarországi kontextusa

A fogyasztás tereinek átalakulásában az állam közvetve és közvetlenül is fontos – az utóbbi évtizedben növekvő – szerepet töltött be *Magyarországon* (is), amellyel, úgy gondoljuk, végső soron a neoliberális/globális kapitalizmus társadalmi-térbeli egyenlőtlenségeket termelő mechanizmusait erősítette. Ez a szerep sokrétű, sok elemében és intézményi-térbeli kereteiben is átalakult a rendszerváltás óta, ezért itt csak azokat a folyamatokat említjük meg, amelyek az általunk vizsgált terekben a társadalmi szereplők viszonyát alakították.

(a) A kereskedelem működése átfogó szabályozásának (2005-ig tartó) hiánya – a belső piacot befektetők és az áruk áramlása számára megnyitó liberalizációs lépé-

sekkel együtt – a városi tereket átformáló ágazati szereplők közötti erőviszonyokat alapvetően a nagytőke, illetve a nemzetközi befektetők javára billentette. Utóbbi csoportok a termelési folyamatokban (tehát a tőke más formáival szemben) is megerősítették pozícióikat, amelynek fontos szerepe volt abban, hogy a hazai/nemzetközi kereskedelmi tőke közötti erőviszonyokat sem az új kereskedelmi törvénnyel (2005), sem a 2010 utáni újraszabályozási lépésekkel (plázatörvény, nyitvatartáskorlátozás, különadók stb.) sem sikerült alapvetően átrendezni (Nagy, Nagy, Dudás 2016).

(b) A fogyasztók (tőkével szembeni) védelme lassan és hektikusan formálódott – a többi posztzocialista országhoz hasonlóan csak az EU-csatlakozás után kapott nagyobb figyelmet és konzisztens szabályozási kereteket. A fogyasztók többsége saját kárán tanult és alkalmazkodott; stratégiáik és térbeli gyakorlataik kialakításában ezért – különösen a rendszerváltozás utáni másfél évtizedben – a (kereskedelmi) tőke által közvetített normák, minták meghatározó szerepet töltek be. Ez önmagában szelekciós mechanizmusként működött, a tanulási folyamatok – a kockázatok és előnyök felismerése és kiaknázása, a térbeli gyakorlatok kialakítása stb. – a jövedelem, az iskolázottság és a lakóhely függvényében alakultak (Kovách, Kristóf, Szabó 2015; Matheika 2008; Nagy 2012).

(c) A lokális állam a rendszerváltozás óta a városi terek fogyasztásközpontú átalakításának kulcsszereplője fejlesztőként, tulajdonosként, szabályozóként és közvetítőként, a napi társadalmi gyakorlatok és ezek térbeli kereteit formáló stratégiák (a tér különböző reprezentációinak) hangolásával, konfliktusaik kezelésével. Bár a helyi társadalom mindennapi („megélt”) tereit érintő döntésekről van szó, ezeket – a helyi társadalom viszonyai és a belső intézményi tanulási-átalakulási folyamatok mellett – külső függőségek és kényszerek alakították/alakítják, amelyek egyszerre gyökereznek (európai) perifériahelyzetünkben és az állam változó térbeli szerveződésének hazai folyamataiban. Ennek egyik manifesztációja a rendszerváltozás óta újratermelő (működési és fejlesztési) forráshiány, amely a városi terek átalakításával kapcsolatos döntéseket a globális pénzügyi folyamatok, a külső befektetői döntések, az uniós regionális politikák és az állami forráselosztás változó erőterei-be helyezte. Előbbiek az önkormányzati gazdálkodás finanszírozását és eladósodását, a spekulatív fejlesztések gyarapodását, és új fogyasztói terek létrejöttét – ezzel a térbeli fogyasztói gyakorlatok szelekcióját – eredményezték (Hegedűs, Novoszáth 2018; Pósfai 2018). Az uniós területi politikák által támogatott városmegújítási programok társadalmi hatásait – elsősorban a fizikai megújítással járó társadalmi szelekciót és az alacsony jövedelmű csoportok kiszorítását – a kritikai városkutatók közül többen is elemezték és bírálták (pl. Bodnár, Molnár 2009; Czirfusz et al. 2015; Jelinek 2019; Nagy, Timár 2012). Itt ezért csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy ezek a beavatkozások sok esetben a tőke vezérelte, új fogyasztói terek kialakítására irányuló projektek összekapcsolására, átfogó koncepcióba illesztésére szolgáltak, fenntartva a városfejlesztés neoliberais narratíváját és gyakorlatait. Végül az elmúlt évtized centralizációs folyamatait, amelyek alapvetően

átrendezték a központi és helyi állam közötti viszonyt (Pálné Kovács 2016a) a fejlesztési források és a szabályozók oldaláról is előbbi lokális terek fölötti kontrollját erősítette, a befektetőkkel kötött különalkuk (pl. plázatörvény), az önkormányzatok kompetenciáinak gyengítése és a forráshiány folyamatos újratermelése (költségvetési megszorítások), illetve a fejlesztési források elosztásának szoros ellenőrzése (pl. állami beruházások) révén.

(d) A lokális terek átalakításának folyamatai és az ezekhez kapcsolódó szelekciós mechanizmusok nem választhatók el a jövedelemelosztást alakító az állami politikáktól. Utóbbiak alapvetően – ám távolról sem konzisztens módon – a társadalmi polarizációt erősítették a rendszerváltozás után. Ez tetten érhető a tőkejövedelemmel rendelkezők előnyben részesítésében a munkajövedelemmel rendelkezőkkel szemben, a közszolgáltatások rendszereinek tartós alulfinanszírozásában, és a társadalmi transferek rendszerének átalakításában, ami alapvetően (különösen az elmúlt évtizedben) a szegénységben élők szociális jogainak felszámolása felé mutatott (Szalai E. 2006; Szalai J. 2007; Vastagh 2017). Az e folyamatokhoz kapcsolódó konfliktusok alapvetően a lokális terekben – így a helyi állami intézményi gyakorlatokban jelennek meg –, miközben a problémák kezeléséhez szükséges helyi (önkormányzati) hatáskörök és források is szűkültek a centralizációs folyamatok eredményeként (Pálné Kovács 2016b).

Úgy véljük, az általunk vizsgált városi terekben zajló folyamatok tükrözik a fenti társadalompolitikai váltásokat, az intézményi átrendeződések és gyakorlatok mögött húzódó hatalmi viszonyokat és függőségeket. Esettanulmányunkban rámutatunk arra, hogyan vált a fogyasztás tereinek alakítása az osztálypolitika eszközévé az állam szabályozó–fejlesztő beavatkozásai mellett, és utóbbi milyen módon formálta a tőke különböző csoportjai közötti erőviszonyokat az európai periféria egyik prosperáló városi centrumában.

Fogyasztás, megújulás, ellenőrzés és társadalmi szelekció – a városfejlesztés narratívái és helyi gyakorlatai Győrben

Győr terepi kutatásunkban² a hazai mércével mért „sikeres” város archetípusa (Rechnitzer 2016). A rendszerváltást követő transzformációs válságból – bár hagyományos ipari struktúrájának csak töredékét sikerült megőriznie – gyorsan kilábal, és fejlődését a külföldi tőkebefektetésekre és újraiparosodásra alapozta. Új húzóágazata, az autóipar, 1994 óta domináns a helyi gazdaság szerkezetében, bár a meghatározó szerepet betöltő Audi Hungariához kapcsolódva sikeres helyi közép-vállalati háttér erősödött meg más ágazatokban is (Czakó 2014). A fejlődést a globális válság csak rövid időre fékezte le, ugyanakkor 2008 után a város a helyi adókból jelentős többletforrásokhoz jutott több fontos fejlesztés finanszírozására (Geróházi, Tosics 2019). A város helyiadó-bevételei országos összehasonlításban kiemelkedőek, ám így sem elégségesek az „örökölt” városszerkezeti problémák, a

gazdasági növekedésből fakadó fejlesztési kényszerek kezeléséhez, és a helyi gazdaságfejlesztési célok (diverzifikálás) megvalósításához. Győr ugyanakkor történelmi város is, ami egyszerre jelenik meg turisztikai potenciálként (Honvári 2014) és a (polgári) identitás forrásaként a helyiek térrepresentációiban (Csizmadia, Páthy 2010; Csizmadia, Tóth 2014).

A város „újramarkázása” – belváros-megújítási projektek és helyi konfliktusok

A városi terek átalakításával kapcsolatos célok, s ebben az állam szerepe a rendszerváltozás után egyrészt a neoliberális urbanizmus narratívája mentén (versengés, innováció, helyi erőforrásokra és külföldi befektetésekre épülő növekedés és „felzárkózás”), másrészt a poszt szocialista átmenet sajátos helyi kontextusára reflektálva (ipari szerkezetváltás, vállalkozásösztönzés, polgárosodás) fogalmazódtak meg a helyi dokumentumokban³ és közbeszédben is. A belváros gyors átalakulása és felértékelődése – egészében véve, újraértelmezett centrumszerepe –, ugyanakkor a városrész polgári eszményt hordozó (a konzervatív kormányzati politika által támogatott) értékei, szimbolikus terei okán is az állam beavatkozásainak, ugyanakkor egyre összetettebb társadalmi konfliktusok színterévé vált már a kilencvenes évek elejétől kezdve.

A helyi állam (ezen belül alapvetően az önkormányzat és intézményei) a belváros folyamatos fizikai megújításának és ezzel összekapcsolódó gazdasági-társadalmi átalakulásának fontos szereplője volt, működése azonban sajátos ellentmondást hordozott – így konfliktusok forrása – a rendszerváltozás óta.

(i) Egyrészt a stratégiai tervezés és a várospolitikák megvalósításának letéteményeseként, továbbá fejlesztőként/beruházóként formálta a tér új reprezentációinak és az ehhez kapcsolódó társadalmi-térbeli gyakorlatok kialakítását. Ez megnyilvánult az épített környezet – hagyományokat megőrző – fizikai-vizuális megújításában, az intézményi-szolgáltató szerepkörök hatékonyabb szervezésében (közlekedési kapcsolatok javítása, intézményfelújítások és azokhoz kapcsolódó parkolóhely-bővítések), és új, a fogyasztáshoz – részben turizmushoz – kapcsolódó funkciók szisztematikus fejlesztésében (pl. a fürdő bővítésében, a Tourinform Iroda/2011-től Győr Látogatóközpont megnyitásában, a rendezvényterek kialakításában). A városfejlesztési lépések egyszerre tükrözték a neoliberális urbanizmus logikáját (a városi tér tökefelhalmozás eszközeként történő értelmezését) és ennek perifériás kontextusát (Filep 2014; Harvey 2002; Nagy E. 2012): az önkormányzati interjúpartnereink által explicit módon megfogalmazott törekvést a függőségek mérséklésére a nem ipari szerepkörök erősítésével és a városi bevételek diverzifikálásával.

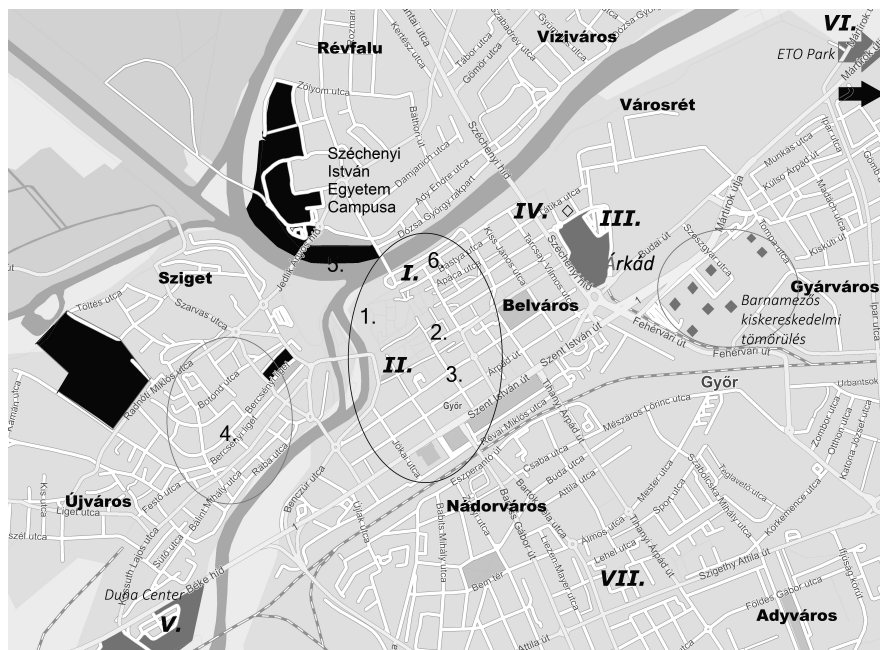
Az elmúlt évtizedben a városmegújítási projektek felgyorsulásával és összekapcsolásával⁴ egységesen megújított, materiális és kulturális javak fogyasztására fókuszált belvárosi tér formálódott (Egedy 2007). Ez világosan illeszkedett a városi vezetés hosszú távú terveibe (Győr MJV Középtávú IVS 2008; Győr MJV ITS 2014; Győr MJV Településfejlesztési Konceptiója 2014). A megvalósítás pénzügyi kereteit

a 2007-től pályázható uniós (ROP) források, továbbá a 2008-tól – az Audi Hungaria helyiadó-mentességének lejártával – megnövekedett önkormányzati bevételek jelentették (Czakó 2014); majd 2013-tól a növekvő központi kormányzati források (Modern Városok Program) (Fekete 2018, 2019). Utóbbi szerepe fontos volt az önkormányzati gazdálkodás nemzetközi pénzpiaci kitettségének mérséklésében, amit – a válság előtt felhalmozott adósság részleges (40%) központi kormányzati átvállalásával együtt – a 2010-ben új pályára állított intézményi-térbeli centralizációs folyamatok részeként értelmezhetünk (Pálné Kovács 2016a; Somlyódyné Pfeil 2014a, 2014b).

(ii) A helyi önkormányzat tulajdonosként és szabályozóként is aktívan formálhatta a belvárost mint fogyasztói teret, még ha kompetenciái (elsősorban a 2011-es „plázastop törvény”⁵ elfogadásával) erősen csorbultak is az elmúlt évtizedben. Intézményi gyakorlataiban alapvetően a közvetett, szabályozó szerep érvényesült, amellyel egyrészt a materiális javak és a szolgáltatások elérhetőségének biztosítása („jobb ellátottság és életminőség”) volt a cél, másrészt a leromló (zömmel ipari) városrészek megújítása.⁶ Tehát, míg a belváros-megújítási projektekben kezdettől fogva számoltak a helyi kis tőkéek által működtetett kereskedelem vonzerejével (ez tükrözték az önkormányzatnál készített szakértői interjúink), a helyi kereskedelempolitika végül a piac szelektációs mechanizmusaira bízta a tőke különböző csoportjai közötti versengést – végső soron a fogyasztás tereinek átrendeződését. Márpedig Győr a nemzetközi kereskedelmi tőke fontos kísérleti terepévé vált már a kilencvenes években (pl. a Tesco belépése a kelet-közép-európai piacra, az első vidéki hipermarket és pláza megnyitása is itt történt), majd az EU-csatlakozás utáni – nemzetközi ingatlanpiaci boom által is erősített – második nagy beruházási hullám tovább növelte a szereplők számát és erősítette a versenyt a helyi piacon (Gerőházi, Tosics 2019). Utóbbi többek között a belvárost keleten határoló ipari zóna (Rába-ipartelep) kereskedelmicentrum-szerepét erősítette elsősorban (illeszkedve a városfejlesztési tervekbe). A terület vezető projektje a német befektető (Real I.S.) és menedzsment (ECE Group) által megvalósított és működtetett Árkád bevásárló központ volt⁷ (1. ábra) – amelynek megnyitása (2006) nyílt konfliktushoz vezetett a helyi kereskedelem szereplői között.

A konfliktus szereplőinek egyik csoportja a belvárosi kereskedőké; ők korántsem alkottak/alkotnak egységes csoportot, hiszen már a kilencvenes évek elején érezhető feszültség volt a rendszerváltozás előtt is működő kereskedők és az „újjak”, majd a helyiek és a kívülről érkezők (elsősorban a kínai befektetők) között. A rendszerváltozást követően a többnyire kis tőkével, családi vállalkozás keretében működtetett üzletek az átalakulás motorját jelentették, az utóbbi két évtizedben azonban a város átrendeződő, bővülő kereskedelmében jelentőségüket egyre kevésbé forgalmuk, inkább földrajzi helyzetük és az általuk képviselt hagyományok adták. A helyi állam a belváros gyors átalakulását tulajdonosként a bérleti díjak egységesítésével, illetve övezetes kialakításával igyekezett irányítani – kevés sikerrel, ami jórészt a helyi kereskedők ellenállásán múltott (1991-ben). Napjainkban is

1. ábra: Győr belső városrészei – a kereskedelmi térszerkezet és az Európai Ifjúsági Olimpiai Játékokhoz (EYOF) kapcsolódó fejlesztések
Inner city area of Győr with retail centres/markets and urban development actions related to EYOF

Forrás: RegioGraph alaptérkép alapján saját szerkesztés
 Jelmagyarázat:

Piacok: I. – Dunakapu-téri piac; II. – Virágpiac; III. – Átmeneti piac az Árkád parkolóban; IV. – Tarsay utcai piac; V. – Piac a Duna Center parkolóban; VI. – Piac az ETO Park parkolóban; VII. – Vásárcsarnok.

Kiemelt városrehabilitációs elemek: 1. – Káptalandomb; 2. – Széchenyi tér; 3. – Baross utca (bevásárló-utca); 4. – Újváros szociális városrehabilitáció területe; 5. – Rakpart revitalizáció; 6. – Dunakapu tér.

Fekete szín: EYOF elsődleges rendezvényterületei.

Sötétszürke szín: bevásárlóközpontok, új kiskereskedelmi elemek a város terében.

több, (időtartamukat, és a díjszabást tekintve is) eltérő bérleti konstrukció létezik párhuzamosan – a poszt-szocialista térség sok városához hasonlóan –, ami még ma is megnehezíti bármilyen átfogó kereskedelem-politikai koncepció érvényesítését. Utóbbit az önkormányzat (interjúink tanúsága szerint) fel is adta; a városmegújítási projektek és a kereskedelmi fejlesztések következményeit a helyi szakpolitikusok a kereskedőkre hárítják, a túléléshez segítséget városi rendezvények formájában vélnek nyújtani, s az új, tehető középosztálybeli fogyasztóra fókuszált belváros-narratívára reagálni szerintük a kereskedők feladata. Az egyik vezető városi tisztviselő véleménye szerint

„... a Város [a Polgármesteri Hivatal] márpedig mindent megtesz, hogy vonzóvá tegye a belvárost a rendezvényekkel. A belvárosi séta ma már egy önálló családi program. A kereskedőknek meg kellene érteniük, hogy az igényes vásárlókat kellene kiszolgálniuk, és este is nyitva tartaniuk, ha pótolni akarják az Árkád megnyitásával elvesztett vevőiket”.

A helyi állam és a belvárosi kereskedők viszonya az Árkád építésének engedélyezésével (2005) minőségileg új szakaszba lépett. A helyi boltosok bécsi mintára közös szervezetet hoztak létre (Győri Bevásárló Utcák Alapítvány, 2005) – ennek intézményi hátterét a Győr-Moson-Sopron Megyei Kereskedelmi és Iparkamara adta –, azonban legfontosabb céljukat, az Árkád-projekt blokkolását nem sikerült elérniük, a 35 000 m²-es eladóterű, ma már 130 üzlettel működő fejlesztés 2006-ban megvalósult. Ennek egyik oka kétségtelenül a projekt városfejlesztési jelentősége, ami egy felhagyott iparterület újrahasznosításában, majd az új közlekedési összeköttetésekkel (észak felé a Széchenyi-híd – 14-es főút, déli irányban a Nádorváros felé a Tihanyi Árpád úti új aluljáró) a terjeszkedő-átalakuló városrészek ellátásának javításában állt. Interjúink szerint ma is a város javát szolgáló döntésnek tartják az Árkád megnyitását a helyi döntéshozók; a fentiekén túl a bevásárló központ mellett érvként említették az ahhoz tartozó 1150 (kutatásunk időpontjában még ingyenes) parkolóhelyet, amelyek éppen az önkormányzat által támogatott rendezvényturizmus infrastrukturális hátterét támogatják meg a helyszűkével küzdő belvárosban. Ugyanakkor a szakmabeliek becslése szerint a belváros kereskedelmi forgalma 20-25%-kal csökkent a megnyitás után, a belvárosi kereskedelemben pedig szerkezeti átrendeződés indult meg. A tulajdonosok egy része (hat vállalkozás) az Árkád-ban (is) nyitott üzletet, őket szigorú szelekciós folyamat során választotta ki (pl. tartós nyereségességet elvárva) a menedzsment. A belvárosi üzletek egy része ezután bezárt, a kereskedelmi térhasználat rovására pedig a vendéglátóhelyek gyarapodtak. Az önkormányzat belváros átalakulásával kapcsolatos várakozásai (specializált üzletek, minőségi termékek) nem valósultak meg, az Alapítvány pedig mára konzultatív fórummá vált a kereskedők, illetve utóbbiak és a városháza között.

A helyi kiskereskedők győrihez hasonló szerveződésére kevés példát találunk a rendszerváltozás utáni Magyarországon; létrejöttében interjúink szerint fontos szerepe volt a helyi kereskedelmi kultúrának, a személyes kapcsolatoknak, és a Kamara vezetői nyitottságának. Érdekérvényesítő szerepét azonban egyszerre korlátozta a kereskedelem makroszintű szabályozása (a döntési kompetenciák centralizációja, a piaci monopóliumok központi újraelosztása, az újraszabályozás költségeinek áthárítása a kereskedőkre stb.), a helyi állam külső függőségekben (kényszerekben) gyökerező városfejlesztési stratégiája és gyakorlatai, a kereskedelmi ágazat (globális, kelet-közép-európai és hazai) centralizációs folyamatai. Az állam pedig a makrofolyamatok szabályozásával és a helyi fejlesztéspolitikákon keresztül végső soron inkább erősítette a város terek fogyasztásközpontú átalakításának piaci szereplői (kis tőkék/nagyvállalatok; hazai/külföldi befektetők) között fennálló egyenlőtlen hatalmi viszonyokat, a konfliktusok kezelését pedig – a Kamara (GYMKIK) pozíciójának megerősítésével – korporatív keretek közé terelte.

A tőke különböző csoportjai közötti konfliktusokban a fentieknél is aktívabb szerepet vállalt a helyi állam a belvárosban működő, vegyes funkciójú szabadterei piac áthelyezésével (2. és 3. ábra). A piacok ellenőrzése a posztoszocialista átmenet egyik fontos városfejlesztési- és rendezési kérdése volt Kelet-Közép-Európában. A

2. ábra: A Dunakapu téri piac a rendszerváltás környékén
Open-air market in Dunakapu square in the late 1980s

Forrás: Régi Győr fotógyűjtemény

piac az átmenetiséget, az informálisitást, az ellenőrzés hiányát testesítette meg a szabályozó állam számára, az itt működő kereskedők és vásárlók számára viszont olyan társadalmi gyakorlatok színtere, amelyekben a felhalmozás/fogyasztás folyamata összekapcsolódott a kapcsolatteremtéssel, a kommunikációval, az identitás kifejezésével (Sik, Wallace 1998; Sulima 2012). Győrben a Dunakapu tér hetipiac-funkciója történetileg alakult ki,⁸ s ezt az államszocializmus korszakában is megőrizte (1. kép). A tér turisztikai-kulturális célú átalakítása (2016) indokoltta a városi vezetők számára a piac áthelyezését (2. kép). Ennek a lépésnek voltak előzményei mind a helyi tervdokumentumokban (a tér beillesztése az új, materiális és kulturális fogyasztást középpontba állító belváros-konceptióba⁹), mind a helyi közbeszédben – középpontban a közlekedési és parkolási problémákkal, a zsúfoltsággal, a „kaotikus viszonyokkal”.

A piac áthelyezése – különösen annak módja – ugyanakkor ismét nyílt konfliktusokhoz vezetett a helyi állam, a kereskedők és a fogyasztók között. A belvárosi kereskedők – bár fontosnak tartották a piac fizikai rendezését és ellenőrzését – nem támogatták az áthelyezést a piac számukra is fontos, kiegészítő (sokféle fogyasztói csoportot vonzó) szerepe miatt, amit nem helyettesítenek sem az új rendezvények, sem a Dunakapu téren 2016 óta működő hétfői termelői piac.

3. ábra: A Dunakapu tér az átalakítást követően
Dunakapu square after the urban rehabilitation project

Forrás: Saját fotó

Ugyanakkor a piaci árusok adták a helyi KISOSZ-szervezet bázisát, amely (a külföldi befektetők által dominált OKSZ-szel szemben is)¹⁰ alapvetően a hazai kiskereskedők érdekeit képviseli. A piac többszöri áthelyezése az árusok többségét ellehetetlenítette, számuk kb. harmadára csökkent, így végül a kiskereskedők érdekképviselése (a KISOSZ megszűnésével) jelentős mértékben csorbult. A szervezet egyik (egykori) tagja szerint „... a piac áthelyezése és ezzel végső soron a helyi kiskereskedők érdekeinek aláásása egyértelműen a helyi szabályozás következménye, és ez elég világosan összekapcsolódott a kereskedők kiszorításával a helyi politikából, a fontos döntésekből.”

A klasszikus szabadtéri piac szerepét az önkormányzat által kialakított új terület (Tartsay utca, 1. ábra) lényegében nem tölti be az infrastruktúra hiányosságai, a közlekedési/parkolási problémák és az árusok emiatt csökkenő száma miatt. A helyi állam által kínált alternatíva (a Vásárcsarnok) lakótelepi, nehezen megközelíthető környezetben található (1. ábra), és erősen zsúfolt – ám kétségtelenül ellenőrzött keretek között működik.¹¹ A helyi állam intézkedési nyomán támadt úrt a magántőke által ellenőrzött terekben működő, vegyes funkciójú piacok töltik be – ezek a Duna Center, illetve az ETO Park bevásárlóközpont mellett található, utóbbi szombatoként tízezres vásárlói tömeget vonz bolha- és frissáru-piacával (1. ábra). A belváros pedig végül – a helyi kereskedők szerint – aprócska specializált piacával (Virágpiac) és a Dunakapu téri termelői piaccal ma már nem a helyi lakos-

ság ellátásnak színtere. Az átrendezés szokatlanul élénk vitát váltott ki a helyi médiában. Az online felületeken megjelenő hírek és kommentek szerint a győriek többségét kifejezetten zavarja, hogy a piac mint kereskedelmi forma kiszorult a belvárosból, fogyasztói pedig ezzel marginalizálódtak – a rosszabb körülmények és/vagy a közlekedési nehézségek miatt.¹² A projekt azonban politikai presztízs kérdéssé vált a városvezetés számára, így a tiltakozások ellenére az eredeti, városháza által preferált – osztálypolitikai tartalommal is bíró – koncepciót valósították meg.

A piac áthelyezése, az Árkád megépítésének engedélyezése, a városrehabilitációs projektek illeszkednek az önkormányzat (és a polgármesteri hivatal) új belváros-koncepciójába, amelynek célja rendezett, ellenőrzött, kulturális és materiális fogyasztás összekapcsolására épülő, prosperáló városközpont kialakítása, ami hozzájárul a helyi gazdaság diverzifikálásához is. A folyamat része volt a kevésbé tehető fogyasztók szisztematikus kiszorítása a belvárosból, s egyidejűleg a fogyasztás informális elemeket sem nélkülöző tereinek megszüntetése – illetve a fogyasztók „átterelése” a magántőke, vagy a város által hatékonyabban ellenőrzött keretek közé. Ma már leginkább a belvárosban és tágabb környékén egyre gyarapodó (városházához kötődő/vagy általa engedélyezett) rendezvények, továbbá a magántőke (pl. az Árkád) folyamatos akciói tematizálják a (tágabb) belvároshoz kapcsolódó társadalmi-térbeli gyakorlatokat, így a fogyasztás időbeli-térbeli kereteit a városban és szűkebb térségében élők számára. Ezekben a folyamatokban az önkormányzat, illetve a Polgármesteri Hivatal szabályozó, tulajdonosi, intézményfenntartói és közvetítői funkcióiban, illetve ezek összekapcsolásával meghatározó szerepet töltött be, miközben egyensúlyozni volt kénytelen a lokális és nemzetközi tőkeérdekek, továbbá a helyi társadalom elvárásai, illetve az állami-centralizációs folyamatokból következő korlátok és a növekedés-központú uniós területi (város-)politika elvárásai között. A helyi állam kulcsszereplőinek (elsősorban a polgármesteri hivatal) szerepe a városi tér átalakításában új dimenzióba lépett a 2017-ben – rávilágítva ennek a szerepnek a korlátaira is.

Növekedés, szerkezetváltás és változó állami szerepek – egy megarendezvény tanulmányai

A helyi fejlesztési dokumentumokban¹³ a rendszerváltozás óta visszatérő – és önkormányzati interjúpartnereink által is világosan megfogalmazott – cél a városi gazdaság ágazati struktúrájának átalakítása, ágazati (és szervezeti) függőségének mérséklése, amelybe illeszkedett a belváros fizikai, funkcionális és szimbolikus átfarmálásának folyamata is (pl. Csizmadia, Páthy 2010; Dusek 2014; Rechnitzer 2016). A távlati célok és az (ipari) növekedési pálya fenntartásához kapcsolódó kényszerek azonban állandó forrásszűkítést teremtenek az önkormányzat számára (Fekete 2018). Ennek oldására az intézményi-pénzügyi centralizációs folyamatok közepette (Pálné Kovács 2016b) a központi kormányzat gazdaság- és társadalompolitikai céljaihoz igazodó projektek és kapcsolódó beruházások jelentették az egyik választ. Ilyen, a

helyi stratégiai célokhoz – és a fent tárgyalt beavatkozásokhoz – illeszkedő „megaprojekt” volt az Európai Ifjúsági Olimpiai Játékok (EYOF) megrendezése 2017-ben.

A nagy nemzetközi rendezvények a kritikai városkutatók fontos témakörévé váltak az utóbbi években, mint a neoliberális urbanizmus alapvetően tőkeérdekeket szolgáló, pénzügyi és társadalmi (városirányítási-hatalmi) szempontból sem transzparens eszközei. A „megarendezvények” kelet- és kelet-közép-európai kontextusait kutatók¹⁴ a régió sajátosságaként az állam (a központi és helyi kormányzat) kiemelkedően fontos szerepét hangsúlyozzák, mint a közpénzek becsatornázásnak, így a költségek helyi társadalomra történő áthárításának ágenseit (közvetlen és járulékos infrastruktúra-beruházásokkal, marketinggel, ingatlanokkal, intézményi kapacitásokkal stb.) (pl. Cope 2015; Müller, Pickles 2015; Preuss 2015). A győri rendezvény jó példa az állami szerepvállalás és az európai (keleti) periféria forrás- és kapacitásgondokkal küzdő önkormányzatai működési kényszereinek és függőségeinek megértéséhez.

A sport mint gazdasági ágazat hosszú ideje a városfejlesztés kiemelt területe Győrben, de a szisztematikus állami szerepvállalás – amely részét képezte az új kormányzati sportpolitikának, ugyanakkor alapvetően átalakuló helyi/központi állam viszonyrendszerbe ágyazódott – 2010 után bontakozott ki (Csizmadia, Tóth 2014; Gyurcsik 2017; Kundi 2014; Molnár, Remenyik, 2019). Az EYOF, amelyre a város 2011-ben adta be a pályázatát, egyszerre volt „nemzeti” sportdiplomáciai (olimpiai játékok rendezésével kapcsolatos ambíciókat támogató), helyi (városfejlesztési, ill. a helyi cégek társaságiadó/tao-bevételeiből támogatott, a sokszínű helyi sportélet elismerését hozó) és személyes (az olimpiai bajnok, NOB-ban vezető posztot betöltő polgármester által képviselt) ügy. Önkormányzati interjúink szerint a projekt explicit módon összekapcsolódott a város számos problémájának remélt megoldásával, amelyekre nemcsak ígéretet, hanem jelentős központi kormányzati forrásokat is kaptak, miután 2012-ben elnyerték a rendezés jogát. A rendezvényhez közvetlenül kapcsolódó beruházások részben a város (pl. Audi Aréna, Aqua Sportcentrum), részben a Széchenyi Egyetem (sporttelep, kollégium) tulajdonát érintették; emellett azonban – helyi forrásokkal kiegészítve – lezajlott a folyópartok rekonstrukciója, több nagyléptékű közlekedésfejlesztési projekt (pl. a keleti elkerülő útszakasz megépítése), illetve lökést kapott az olimpiai helyszínnek tőzsomszédságában fekvő régóta „problematikusnak” tekintett Sziget és Újváros rehabilitációja (1. ábra).¹⁵ A központi állami források jelentős részét a Modern Városok Program keretében, de az EYOF szempontjait figyelembe véve használták fel. A fejlesztésekbe a helyi magántőke is bekapcsolódott – a legnagyobb léptékű projekt az Olajgyár egykori területén, olimpiai szálláshelyként felépített kétszáz lakás volt, amelyeket a rendezvény után gyorsan értékesítettek a (keresleti) ingatlanpiacon; értéküket emelték a közterek uniós, önkormányzati és helyi tao-forrásokból történő (sport- és rekreációs célú) megújítása – az olimpiai létesítmények megépítésével együtt – ami felgyorsította a terület dzsentrifikációját (Timár 2019).

A rendezvény a városhoz mérten nagyszabású volt (130 számban versenyző, mintegy 2000 sportoló, és további kb. 4000 delegált elhelyezését kellett megoldani). Az esemény szervezését a Polgármesteri Hivatal tartotta kézben mindvégig; ez felgyorsította azokat a szervezeti változásokat, amelyek az új (nem ipari) hangsúlyváltást is jelezték a városfejlesztésben: főosztály-besorolást kapott a hivatali hierarchiában a sport (Kulturális és Sport Főosztály), továbbá (átmenetileg) a szervezési feladatokat ellátó Városmarketing Osztály. A Hivatal és a NOB közös szervezőbizottságát vezető polgármester számára szakmai és politikai presztízs-kérdés volt a rendezvény; városházi interjúink szerint a kormány részéről *„rendkívül magasak voltak az elvárások”*, elsősorban sportdiplomáciai (politikai) szempontból – ezzel is magyarázható a modern Városok Program Keretében a Győrnek folyósított kiemelkedő összegű központi állami támogatás (a TOP-ban garantált 21 Mrd Ft-on felül további, mintegy 122 Mrd Ft). Az előkészítés és a lebonyolítás során a város és tágabb környéke cégeinek, önkormányzatainak, civil szervezeteinek minden korábbinál szélesebb koalícióját sikerült létrehozni, és azt a Polgármesteri Hivatal új szervezeti keretei között viszonylag hatékonyan irányítani (Reisinger, Kecskés, Czákó 2017). A szoros (helyi) állami ellenőrzés és a szervezés bürokratikus módszerei azonban ellenérzést és kritikát váltottak ki az érintettekől – elsősorban a magántőke részéről, amelynek helyi képviselői hatékony kommunikációt, *„élelszerű”* pályázati feltételeket, és partneri viszonyt vártak volna el a városháza szervezőitől. Mint egy helyi, turizmusban érdekelt vállalkozó fogalmazott, *„a magántulajdon tiszteletét és köszönetet vártunk volna azért, hogy beleálltunk az ügybe, a bizonytalan várható haszon mellett is.”*

Az EYOF a városháza kommunikációjában alapvetően sikertörténet, a város (egyetlen interjúpartnerünk által sem vitatott) megnövekedett presztízse, imázsának változása, és a nagyléptékű infrastrukturális beruházások miatt – amelyekkel tovább léptek a belváros és tágabb környéke (előző fejezetben jelzett, osztályalapú, ill. turisztikai célokat szolgáló) megújításában. A piaci szereplők, illetve a szakmai és civil szervezetek által levont tanulságok ellentmondásosabbak. Egyrészt megkérdőjelezték a szoros állami ellenőrzés hatékonyságát, és az intenzív állami szerepvállalás fenntarthatóságát – ehhez alapot adott a polgármesteri hivatal EYOF utáni *„kivonulása”* a nagy sportrendezvények lebonyolításából, amelyeket az utóbbi években a magántőke, illetve az önkormányzati tulajdonú sportlétesítményeket igazgató cégek vettek kézbe. Az intézményi tanulás folyamata (interjúpartnereink szerint) alapvetően az utóbbiakra korlátozódott, a szélesebb kooperációra épülő városfejlesztés eszméje elhalványult, s a városháza visszatért a korábbi, bürokratikus irányítási gyakorlatokhoz.

A rendezvény tanulságai szerint a helyi gazdaság szerkezeti átalakulását ösztönző lépésekhez – még a sikeres gazdasági szerkezetváltás modelljének tekintett vidéki városokban is – központi állami források bevonása szükséges, ami a fejlesztő állam centralizált modelljében az aktuális gazdaság- és társadalompolitikai célok felvállalása nélkül elképzelhetetlennek tűnik (Pálné Kovács 2016b;

Rechnitzer 2019; Somlyódy Péter 2014b; Veres 2017). Ezzel a helyi gazdaság külföldi tőkétől való függőségét (helyiadó-bevételek; az önkormányzati gazdálkodás finanszírozása/eladásodás) próbálták oldani a városi vezetők, részben formális/bürokratikus, részben nem transzparens módon, személyes kapcsolatrendszereiket kihasználva. Mindez terepi eredményeink szerint nem vezetett új városfejlesztési-irányítási modell kialakításához, és egyelőre a külső függőségek mérsékléséhez sem. A rendezvény előkészítése és lebonyolítása a központi, illetve a helyi állam (alapvetően az önkormányzat) közötti viszony kiegyensúlyozatlanságára, utóbbi kiszolgáltatottságára világított rá, illetve az ebből fakadó helyi konfliktusokra, amelyekkel a helyi döntéshozók (így a városfejlesztés) függősége tovább mélyülhet. Ezt tükrözi az egyik helyi turisztikai iparban működő vállalkozás vezetőjének megjegyzése:

„... tény, hogy sok állami pénz érkezett EYOF kapcsán, de [utóbbit] végül háttérbe szorította a FINA vizes vb-kampánya a kormány médiában,¹⁶ mert ezt fontosabban találták a nagy cél, egy későbbi olimpia megrendezése szempontjából... és hát alapvetően ez utóbbi a fontos.”

Következtetések

Terepi eredményeink, és ezeknek az európai (keleti) periféria, illetve a magyarországi hatalmi/intézményi struktúrák átalakulási folyamatok részeként történő értelmezése rávilágított a neoliberalis urbanizmus kibontakozásának sajátos régióbeli, hazai és lokális mechanizmusaira, amelyek jól megragadhatók az állam változó tértermelő szerepében, viszonyrendszereiben, és szerveződésében. Olyan lokális folyamatokra – a fogyasztás tereinek átalakulására, bővülésére, ezek új városi szimbolikus gazdaság kialakulásához vezető összekapcsolására – fókuszáltunk, amelyek a városi átalakulás fontos mozzanatai Kelet-Közép-Európa-szerte, az ezeket alakító makrofolyamatokban pedig egyszerre jelennek meg a makrorégió „perifériás” – lokális kereteken túlmutató, bonyolult függőségi viszonyokkal jellemezhető – városi átalakulási folyamatai, és a nemzeti/lokális intézményi keretek sajátosságai. Mindezt olyan lokális (győri) kontextusban vizsgáltuk, amelyet már az átmenet első éveitől kezdődően formált a globális tőkeáramlás térbeli logikája (ipari szerkezetváltás, nagyléptékű kereskedelmi fejlesztések), a helyi állam kulcsszereplői – alapvetően az önkormányzat és intézményei – pedig évtizedek óta tartó intézményi tanulási-alkalmazkodási folyamat részesei (az ipari „örökség” kezelése; a tőke, az állam és a helyi társadalom viszonyát alakító különalkuk rendszerének működtetése; alkalmazkodás a változó makrogazdasági keretekhez stb.). Ugyanakkor a növekvő jövedelmek és a polgári hagyományok (pl. az élénk civil élet) eredőjeként a fogyasztás terei a helyi társadalompolitika és a közbeszéd középpontjába kerültek, a helyi kontextuson túlmutató konfliktusokat felszínre hozva.

A terepmunka tanulságai több ponton egybevágnak a kritikai városkutatások kelet-európai perifériákra vonatkozó eredményeivel: a gazdasági-társadalmi átalakulás makrofolyamatainak lokális terekben jelentkező következményeinek, konfliktusainak kezelése a helyi államra, alapvetően az újonnan formálódó önkormányzatokra és intézményeikre hárult; az új térbeli rend – a tér új reprezentációinak – kialakítását egyrészt a (város-)verseny, a növekedés, a hatékonyság, tehát az urbanizmus neoliberális narratívái, másrészt az újonnan formálódó helyi autonómiában gyökerező demokratikus átalakulás határozta meg (Bohle, Greskovits 2006; Borén, Gentile 2007; Harloe 1996). A lokális terek gyors átalakulása, az ezeket formáló érdekek, konfliktusok – az átmenettel járó „káosz” – kezelésében a fogyasztás tereinek, ezek ellenőrzésének fontos szerepe volt. Egyrészt fontos terepeivé (kiindulópontjaivá) váltak a hatalmi (terepünkön pl. a hazai és külföldi tőke közötti) küzdelmeknek és az önkormányzatok új, formálódó, ellenőrző szerepének (pl. a piac áthelyezése esetében), másrészt az ezekhez kapcsolódó diskurzusok lehetőséget adtak az új városlakó-ideál (fogyasztót és politikai szubjektumot összemósó) megteremtéséhez, és a fogyasztásfókuszú városfejlesztési célok középpontba állításához. Utóbbiak osztálytartalma megragadható a piac áthelyezésében, az Árkád megépítésének engedélyezésében, és a belváros-megújítási projektek fogyasztást és köztéri funkciókat összekapcsoló logikájában, továbbá az átfogó társadalmi vitákat kiküszöbölő intézményi gyakorlatokban is. A belváros átalakítása ugyanakkor terepünkön explicit módon összekapcsolódott a „polgár(i)ság” étoszával is – az államszocializmus előtti társadalmi-térbeli narratívák és gyakorlatok újjáélesztésével, továbbá az átmenet utáni új, „siker”, „nyugatos” fejlődési pályához kapcsolt „igényes” fogyasztó-polgár (elképzel) szükségleteivel. Ez rávilágít a regionális/lokális fejlődési pályák és ezek városfejlesztési/-fejlesztési narratívaként történő megfogalmazásának jelentőségére, amelyek a források elosztását (állami beruházások, nagyléptékű tőkebefektetések) is eldönthetik a különalkukban. Ezek a neoliberális városi rezsimek, s különösen ezek kelet-európai perifériás változatai működési mechanizmusainak fontos pillérei (Stanilov 2007; Swyngedouw, Moulaert, Rodriguez 2002), ám eddig kevés figyelmet kaptak a régió kritikai városkutatásaiban.

A helyi állam törekvései a tér új reprezentációinak, és az új (ellenőrzött) térbeli rend kialakítására nyilvánvalóvá tették egyrészt (európai) periféria-helyzetükből, másrészt az állam hierarchikus szerveződéséből következő függőségi viszonyokat, amelyek a lokális terek átalakulására és az ezekhez kötődő napi társadalmi-térbeli gyakorlatokra (lefebre-i értelemben „megélt” terekre) is komoly hatással voltak terepünkön. A periféria kényszerei/függőségei tükröződnek a városi vezetők gazdasági szerkezet átalakítására tett, ismétlődő erőfeszítéseiben (amelynek korlátaira utal, hogy az új „sikerágazatok”, pl. a sportturizmus sem működhetnek a legnagyobb helyi befektetők támogatása, illetve a központi állam által biztosított adókedvezmények nélkül); a fogyasztás új, nagyléptékű, „minőségi” szolgáltatásokat nyújtó tereinek külföldi befektetők vezérelte kialakításában

és ellenőrzésében (Árkád projekt), illetve az önkormányzati finanszírozás korlátaiban és nemzetközi pénzpiaci kitettségekben (eladósodás, Quaestor-botrány). E függőségek, korlátok oldásában az alternatívát az állami (nemzeti és uniós) fejlesztési források bevonása jelentette, amelyek jelentősége az elmúlt bő évtizedben gyorsan növekedett. Ezzel ugyanakkor tovább nőtt a különalkuk jelentősége, ami új (intézményi és személyes) függőségek kialakuláshoz vezetett, s ugyanakkor romlott a városfejlesztés mechanizmusainak átláthatósága is. Mindez a neoliberalis urbanizmus sajátja is (Jelinek, Pósfai 2013), ám az állami centralizáció folyamatai és a helyi autonómiák adminisztratív szűkítése mellett (Pálné Kovács 2016b) nálunk éppen ez utóbbi társadalmi bázisa fogyatkozik (mint pl. a belváros és a piac kereskedői esetében), és ebbe az irányba hat a demokrácia térbeli-fizikai kereteit jelentő köztereknek az új szimbolikus városi gazdaságba történő beillesztése is. Ezért úgy gondoljuk, hogy az állam hierarchikus-térbeli (át)szerveződésének, és a háttérben álló hatalmi viszonyok átrendeződésének explicit összekapcsolása a városi terek átalakításának irányításával-ellenőrzésével figyelmet érdemel – különösen az európai (keleti) periférián, ahol az állam az átmenet időszakában, illetve a globális (európai) térbeli munkamegosztásba történő beilleszkedésben is központi szerepet játszott, illetve ahol a válság után fölerősödtek a centralizációs folyamatok (Bohle, Greskovits 2006; Müller, Pickles 2015; Szalai E. 2006). Ezért (is) fontos a városi terek átalakulási mechanizmusaira fókuszáló – esettanulmányokra épülő – kutatások folytatása.

Jegyzetek

- 1 Az elemzés során elsősorban a terepen (Győrben [46] és Győrújbaráton [6]) készített interjúkra támaszkodtunk. Ezek előre egyeztetett szakértői interjúk voltak, amelyeket a belvárost és tágabb környékét érintő átalakításokra, az ezek háttérben álló stratégiákra, társadalmi viszonyokra, konfliktusokra fókuszáltunk, előre megfogalmazott kérdésekre építkezve – ugyanakkor teret hagyva a személyes történeteknek is, amelyekben tetten érhetőek voltak a városi teret formáló különböző szakmai, intézményi stb. narratívák. A módszer érvényességét (a félig strukturált interjúk konkrét esteken és intézményi kontextusokon túlmutató tartalmát/jelentőségét) igyekeztünk erősíteni azzal, hogy az interjúpartnereket saját szervezeti (többnyire munkahelyi) közegükben kérdeztük. A terepmunka során azokra a csoportokra koncentráltunk, amelyek aktív, cselekvő részesei lehettek (voltak) a városi tér fogyasztásközpontú átformálásának. A kutatási témából fakadóan a lokális állam döntéshozói pozícióban levő, ugyanakkor napi intézményi gyakorlatokat jól ismerő (alakító) tisztviselőit kerestük meg először, majd kiterjesztettük a kutatást a helyi és külföldi tőke kulcsszereplőire (kereskedőkre, ingatlan-befektetőkre és -üzemeltetőkre, szolgáltatókra) és érdekképviselőikre, a helyi településfejlesztési szakemberekre és szakmai szervezetekre, továbbá azokra a civil szereplőkre, akik/amelyek valamilyen módon részesévé váltak a városi térhez kötődő konfliktusoknak az elmúlt másfél évtizedben. A szereplők megkereséséhez és a terepmunka eredményeinek értelmezéséhez is felhasználtuk a helyi és térségi fejlesztési dokumentumokat (a kilencvenes évek végéig visszamenőleg); áttekintettük a kereskedelem és a fogyasztás jogi-intézményi kereteit, illetve a helyi és központi állam viszonyát alakító jogszabályokat, továbbá az interjúk során felkeresett intézmények, szervezetek működését szabályozó törvényeket, dokumentumokat – valamennyit online forrásokból. A módszertan kétségkívül gyenge

- pontja a belváros és tágabb környékének átalakulása által (többnyire negatívan) érintett helyi lakosok (fogyasztók) alulreprezentáltsága a terepi kutatásban. Ezt úgy próbáltuk orvosolni, hogy a belvárosához kötődő konfliktusok helyi sajtóban (Kisalföld online) történő megjelenését és az azokhoz kapcsolódó lakossági hozzászólásokat (kommenteket) is áttekintettük a 2003. április – 2018. szeptember közötti időszakra vonatkozóan; kulcsszavas kereséssel és a találatokon elvégzett tartalomelemzéssel (városfejlesztés, konfliktusok, kulcsszereplők megnyilvánulásai, lakossági reakciók a változásokra stb.); ilyen módon végül száznál több érdemi hír és ezek „utóéletének” feldolgozása történt meg.
- 2 A terepkutatást „Az állam strukturális átalakulásaira adott intézményi és egyéni válaszok különböző földrajzi kontextusokban” című K109269 kódszámú NKFIH-kutatás keretében végeztük (témavezető: Timár Judit).
 - 3 Arrabona 2000... (1993); Győr távlati fejlesztése... (1994); Győr a vonzó város (2005)
 - 4 2010-ben átadták a felújított Széchenyi teret (korábban piactér, új formájában a városi rendezvények egyik központja); 2016-ban a Dunakapu teret, a két időpont között az ezeket összekötő utcákat és egyes (kulturális, ill. kereskedelmi-vendéglátó funkciójú épületeket), majd 2018-ban a Bécsi kapu teret újították meg.
 - 5 Az 1997. évi LXXVII. törvény III/A. fejezetének 2011-es módosítása, majd újabb változtatása 2015 február 1-től, amellyel először minisztériumi, majd területi kormányhivatali hatáskörbe utalták a 300 m²-nél nagyobb alapterületű kereskedelmi célú fejlesztések engedélyezését.
 - 6 Pl.: Győr MJV településrendezési eszközeinek felülvizsgálata (2002); Győr MJV Stratégiai Programja (2008); Győr MJV Középtávú IVS (2008); Győr MJV ITS (2014); Győr MJV Településfejlesztési Konceptiója (2014).
 - 7 Az Árkádot követte az Interspar, a Lidl, az Obi, a Jysk, a Diego, és még jó néhány szakáruház megnyitása a területen.
 - 8 Várostörténeti források alapján az 1930-as évek végétől vett át piaci funkciókat az addigra túltelt Széchenyi tértől.
 - 9 Kiemelten: Győr a vonzó város (2005); Győr és térsége turizmusfejlesztési koncepciója (2007); Pályázat az EKF 2010 címért (2005); Local Agenda 21 Győr Fenntarthatósági Program (2011); Győr MJV EKF 2023 Pályázat (2017).
 - 10 KISOSZ: Kereskedők és Vendéglátók Országos Érdekképviseleti Szövetsége; országos lefedettségű szervezet, jelen jogi keretek között 1947 óta működik; deklaráltan a kis tőkével működő vállalkozásokat képviselik, győri szervezetének vezetője egy, már az államszocializmus idején is magánkereskedelemmel foglalkozó vállalkozó volt. OKSz: Országos Kereskedelmi Szövetség; 1997-ben alakult, tisztségviselői a hazai piac meghatározó piaci szereplői közül kerülnek ki, tagjai között kezdettől jelen vannak a nemzetközi kereskedelmi cégek hazai leányvállalatai.
 - 11 A Vásárcsarnok felújítására és bővítésére az önkormányzat állami, illetve uniós forrást pályázott és nyert el (2019-20).
 - 12 A forrás a Kisalföld c. megyei napilap online felületéről történő adatgyűjtés és -elemzés (2003. április és 2018. szeptember közötti időszakra vonatkozóan); módszertani beágyazásáról ld. az 1. sz. végjegyzetet.
 - 13 Intelligens Győr város stratégiai és operatív programja, 2001-2005 (2001); Autopolis – A Nyugat-Magyarországi fejlesztési pólus stratégiája, 2004-2014 (2006); Local Agenda 21 Győr Fenntarthatósági Program (2011).
 - 14 Lásd pl. a European Urban and Regional Studies 2015/2. tematikus számát.
 - 15 A két városrészt a fejlesztési dokumentumok és az önkormányzat tisztviselői is problematikusnak minősítették társadalmi és fizikai-környezeti szempontból. Ugyanakkor a győri IVS (2009 – a 2001-es népszámlálási adatok alapján), az Antiszegregációs Program (2009), vagy a Helyi Esélyegyenlőségi Program (2011) nem mutatott ki szegregátumokat a városban – bár Újváros értékei a határon mozogtak –, a 2014-es ITS pedig a szegregációs mutatók javulását jelezte a területen. A felkeresett városi vezetők a piaci alapú átalakulás felgyorsítását tartották kívánatosnak, s végül a 2013-ban elindult újvárosi rehabilitációs programok és az EYOF fejlesztései egymást erősítve gyorsították az átalakulást.
 - 16 A két rendezvény időben párhuzamosan zajlott.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás az NKFIH és a Volkswagen Stiftung támogatásával valósult meg „Az állam strukturális átalakulásaira adott intézményi és egyéni válaszok különböző földrajzi kontextusokban” (2013-2017) című (K109269 kódszámú), valamint az „Agents of change in old-industrial regions Europe” –ACORE (Támogatási kódszám: 94757) projekthez kapcsolódva.

Köszönjük az MTA KRTK RKI NYUTO munkatársainak, illetve interjúpartnereink segítségét és támogatását a terepkutatás mindkét fázisában.

A helyi sajtó elemzése során végzett munkájukért köszönet illeti Enyedi Fruzsina (SZTE TTIK) és Baroch Csaba (ELTE TTK) geográfus hallgatókat is a cikkek legyűjtéséért és az elsődleges tartalom-elemzésért.

Irodalom

- Appadurai, A. (1996): Fogyasztás, időtartam, történelem. *Replika*, 21–22., 81–97.
- Bodnar, J., Molnar, V. (2009): Reconfiguring Private and Public: State, Capital and New Housing Developments in Berlin and Budapest. *Urban Studies*, 2., 789–812. <https://doi.org/bt7qts>
- Bohle, D., Greskovits, B. (2006): The State, Internationalization, and Capitalist Diversity in Eastern Europe. *Competition and Change*, 2., 89–115. <https://doi.org/ftxq8h>
- Borén, T., Gentile, M. (2007): Metropolitan processes in post-communist states: An introduction. *Geografiska Annaler: B* 2., 95–110. <https://doi.org/d62dt9>
- Brenner, N. (2004): *New State Spaces*. Oxford University Press, Oxford
- Brenner, N., Elden, S. (2009): Henri Lefebvre on State, Space, Territory. *International Political Sociology*, 3., 353–377. <https://doi.org/bqzpg7>
- Brenner, N. (2009): Open questions on state rescaling. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 1., 123–139. <https://doi.org/dhnpqts>
- Clarke, D. B. (1996): The limits to retail capital. In: Wrigley, N., Lowe M. (eds.): *Retailing, Consumption and Capital*. Longman, Harlow: 284–301.
- Coe, N. M. (2004): The Internationalisation/Globalisation of Retailing: Towards an Economic – Geographical Research Agenda. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 9., 1571–1594. <https://doi.org/c8zrc8>
- Cope, B. (2015): Euro 2012 in Poland: Recalibrations of statehood in Eastern Europe. *European Urban and Regional Studies*, 2., 161–175. <https://doi.org/dc22>
- Crewe, L., Lowe, M. (2002): Gap on the map? Towards a geography of consumption and identity. In: Findlay, A. M., Sparks, L. (eds.): *Retailing – Critical Concepts*. Routledge, London, 174–197.
- Czakó K. (2014): Az Audi Hungaria Motor Kft. hatása a helyi gazdasági és társadalmi folyamatokra. *Tér és Társadalom*, 1., 18–36. <https://doi.org/dc23>
- Czifrusz, M., Horváth, V., Jelinek, Cs., Pósfai, Zs., Szabó, L. (2015): Gentrification and rescaling urban governance in Budapest-Józsefváros. *Intersections*, 4., 55–77. <https://doi.org/dc24>
- Csizmadia Z., Páthy Á. (2010): Győri elit és a városfejlődés – a gazdasági és társadalmi folyamatok megítélése. *Tér és Társadalom*, 2., 63–93. <https://doi.org/c4cd>
- Csizmadia Z., Tóth P. (szerk.): (2014): *A helyi társadalom és intézményrendszere Győrben*. A Győri Járműipari Körzet, mint a térségi fejlesztés új iránya és eszköze c. kutatás monográfiái 4. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr.
- Domosh, M. (1996): Feminized retail landscape: gender, ideology and consumer culture in the nineteenth-century New York City. In: Wrigley, N., Lowe, M. (eds.): *Retailing, Consumption And Capital*. Longman, Harlow, 257–270.
- Dusek T. (szerk.) (2014): *A városi rendszer működése. Közösségi szféra, oktatás és Győr jövőképe*. A Győri Járműipari Körzet, mint a térségi fejlesztés új iránya és eszköze c. kutatás monográfiái 3. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr.

- Egedy T. (2007): A történelmi belvárosok rehabilitációja vidéki nagyvárosainkban – Szeged és Győr. In: Enyedi Gy. (szerk.): A történelmi városközpontok átalakulásának társadalmi hatásai. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 261–292. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai Tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián)
- Fekete D. (2018): Győri fejlesztések a Modern Városok Program keretében. *Területi Statisztika*, 6., 638–658. <https://doi.org/czm9>
- Fekete D. (2019): A Modern Városok Program jelentősége a hazai városfejlődésben. *Tér és Társadalom*, 1., 27–43. <https://doi.org/dc25>
- Filep B. (2014): *A nagyvárosok az európai és a magyar területi politikában*. Publikon Kiadó, Pécs, Győr
- Gerőházi É., Tosics I. (2019): *Egy átforgalmazott város – Győr. Hogyan vegyük fel a versenyt fővárosokkal?* Európai Beruházási Bank, Budapest.
- Goss, J. (2004): Geography of consumption I., *Progress in Human Geography*, 3., 369–380. <https://doi.org/cjrfbx>
- Grubbauer, M. (2012): Towards a More Comprehensive Notion of Urban Change: Linking Post-socialist Urbanism and Urban Theory. In: Grubbauer, M., Kusiak, J. (eds.): *Chasing Warsaw: Socio-Material Dynamics Of Urban Change Since 1990*. Campus Verlag, Frankfurt, New York: 35–61.
- Gyurcsik F. (2014): *Igazi turisztikai attrakciók lehetnek a nagy sportesemények*. http://turizmusonline.hu/aktualis/cikk/a_nemzetkozi_sportesemenyek_turisztikaja (letöltve: 2019. jún. 2.)
- Harloe, M. (1996): Cities in the Transition. In: Andrusz, G., Harloe, M., Szelényi, I. (eds.): *Cities After Socialism*. Blackwell, Oxford, 1–29.
- Harvey, D. (1995): *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into Origins of Cultural Change*. Blackwell, Oxford
- Harvey, D. (2002): The Art of Rent: Globalization, Monopoly and Commodification of Culture. *Socialist Register*, <https://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5778>
- Hegedűs Sz., Novoszáth P. (2018): Az önkormányzati rendszer átalakításának okai és az adósságkonszolidáció. *Területi Statisztika*, 6., 595–609. <https://doi.org/dc26>
- Hetesi E., Andics J., Veres Z. (2007): Az életstílus kutatási eredmények fogyasztásszociológiai interpretációs dilemmái. *Szociológiai Szemle*, 3–4., 115–134.
- Honvári J. (szerk.) (2014): *Győr fejlődésének mozgatórugói*. Universitas Győr Nonprofit Kft., Győr
- Hristova, S. (2010): Imagining the city as a space for cultural policy. *Sociological Problems*, 2., 199–221.
- Jackson, P., Thrift, N. (2005): Geographies of consumption. In: Miller, D. (eds.): *Acknowledging Consumption*. Routledge, London, 203–236.
- Jelinek Cs., Pósfai Zs. (2013): Bevezetés. A városi önkormányzattól a városi kormányzásig. In: Bodnár J., Jelinek Cs., Czirfusz M., Gyimesi Z. (szerk.): *Kritikai városkutatás*. L'Harmattan, Budapest, 145–154.
- Jelinek Cs. (2019): A városrehabilitáció korszakai Magyarországon: Az állam szerepe marginális városi terek újratemelésében. *Tér és Társadalom*, 4., 17–37. <https://doi.org/10.17649/TET.33.4.3180>
- Jessop, B. (2002): Liberalism, neoliberalism, and urban governance: A state-theoretical perspective. *Antipode*, 3., 452–472. <https://doi.org/dc27>
- Kovács I., Kristóf L., Szabó A. (2015): Társadalmi integráció, dezintegráció és társadalmi rétegződés. [socio.hu. 2015. 3., 63–83.] http://real.mtak.hu/33592/1/kov_kris_szab63.pdf, <https://doi.org/dc6d>
- Kundi V. (2014): *Fesztiválok jellemzői és jelentésük napjaink turizmusában*. Publikon Kiadó, Pécs, Győr. (Regionális- és Gazdaságtudományi Kismonográfiák)
- Lefebvre, H. (1991): *The production of space*. Blackwell, Oxford
- Lefebvre, H. (2009): *State, Space, World: Selected Essays*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 210–254.
- Light, D., Young, C. (2010): Reconfiguring socialist urban landscapes: The 'left-over' spaces of state-socialism in Bucharest. *Human Geographies*, 1., 5–16.
- Lowe, M., Wrigley, N. (1996) Toward the new retail geography. In: Wrigley, N., Lowe M. (eds.): *Retailing, Consumption and Capital*. Longman, Harlow, 116–136.
- Matheika Z. (2008): Megtakarítások, jövedelmek, fogyasztás. In: Kolosi T., Tóth I. J.: (szerk.): *Társadalmi Riport 2008*. TÁRKI, Budapest, 226–238.
- Miles, S., Miles, M. (2004): *Consuming Cities*. Palgrave Macmillan, New York

- Molnár Cs., Remenyik B. (2019): A megasportesemények turisztikai hatásai Magyarországon. *Területi Statisztika*, 3., 300–327. <https://doi.org/dc28>
- Müller, M., Pickles, J. (2015): Global games, local rules: Mega-events in the post-socialist World. *European Urban and Regional Studies*, 2., 121–127. <https://doi.org/dc29>
- Nagy, E. (2001): Winners and losers in the transformation of city centre retailing in East Central Europe. *European Urban and Regional Studies*, 4., 340–348. <https://doi.org/cdjqr7>
- Nagy, E. (2012): Bargaining, learning and control: Production of consumption spaces in post-socialist context. *Europa Regional*, 1., 42–54.
- Nagy, E., Timár, J. (2012): Urban restructuring in the grip of capital and politics: Gentrification in East-Central Europe, In: Csapó, T., Balogh, A. (eds.): *Development of the Settlement Network in the Central European Countries: Past, Present, and Future*. Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, 121–135.
- Nagy, E., Nagy, G., Dudás, G. (2016): The uneven transformation of consumption spaces and the rise of new marginalities in Hungary. *Regional Statistics*, 2., 149–172. <https://doi.org/dc3b>
- Pálné Kovács I. (2016a): Modellváltás a magyar önkormányzati rendszerben. In: Jakab A., Gajduschek Gy. (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, Budapest, 583–599.
- Pálné Kovács I. (szerk.) (2016b): *A magyar decentralizáció kudarca nyomában*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, Pécs.
- Peck, J., Theodore, N., Brenner, N. (2009): Neoliberal urbanism: Models, moments, mutations. *SAIS Review of International Affairs*, 1., 49–66. <https://doi.org/dc3c>
- Pósfai, Zs. (2018): *Reproducing uneven development on the Hungarian housing market*. Doktori értekezés. SZTE, Szeged; <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/9753/>
- Preuss, H. (2015): A framework for identifying the legacies of mega sport events. *Leisure Studies*, 6., 643–664. <https://doi.org/dc3d>
- Rechnitzer J. (2016): *A területi tőke a városfejlődésben. A Győr-kód*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, Pécs.
- Rechnitzer J. (2019): Nagyvárosok a magyar területi politikában és területfejlesztésben a rendszer-változástól napjainkig. *Tér és Társadalom*, 1., 3–26. <https://doi.org/c85m>
- Ritzer, G., Goodman, D., Wiedenhof, W. (2001): Theories of consumption. In: Ritzer, G., Smart, B. (eds.): *Handbook of Social Theory*. SAGE, London, 410–427.
- Reisinger, A., Kecskés, P., Czákó, K. (2017): Services of economic development organisations in Győr. *DEUROPE*, 3., 85–100.
- Sik, E., Wallace, C. (1999): The development of open air markets in East-Central Europe. *International Journal of Urban and Regional Research*, 4., 697–714. <https://doi.org/bcj96s>
- Smith, N. (1996): *The new urban frontier: Gentrification and the revanchist city*. Routledge, London, New York.
- Somlyódyne Pfeil E. (2014a): A városkérdés a módosult állami szerepfelfogás keretei között. In: Hardi T., Somlyódyne Pfeil E. (szerk.): *Városfejlesztési trendek és állami szerepek*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 103–111. (A Győri Járműipari Körzet, mint a térségi fejlesztés új iránya és eszköze c. kutatás monográfiái 2)
- Somlyódyne Pfeil E. (2014b): Az állam megváltozott szerepe és a városfejlesztés viszonya. *Tér és Társadalom*, 2., 31–44. <https://doi.org/cznd>
- Stanilov, K. (2007): Taking stock of post-socialist urban development: A recapitulation. In: Stanilov, K. (ed.): *The Post-socialist City*. Springer, Berlin, 3–17.
- Stenning, A., Smith, A., Rochovská, A., Swiatek, D. (2010): *Domesticating Neoliberalism. Spaces of Economic Practices and Social Reproduction in Post-Socialist Cities*. Wiley-Blackwell, Chichester.
- Sulima, R. (2012): The laboratory of Polish postmodernity: An ethnographic report from the stadium-bazaar. In: Grubbauer, M., Kusiak, J. (eds.): *Chasing Warsaw: Socio-material Dynamics of Urban Change Since 1990*, Campus Verlag, Frankfurt, New York, 241–268.
- Swyngedouw, E., Moulaert, F., Rodriguez, A. (2002): Neoliberal urbanization in Europe: Large-scale urban development projects and the new urban policy. *Antipode*, 3., 542–577. <https://doi.org/cfgyv4>
- Szalai E. (2006): *Az újkapitalizmus és ami utána jöhet*. Új Mandátum Kiadó, Budapest
- Szalai J. (2007): *Nincs két ország...? Társadalmi küzdelmek az állami újraelosztásért a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest.

- Timár J. (2019): „Államosított tértermelés” a kiszorítottak perspektívájából egy dzsentrifikálódó városrészben. *Tér és Társadalom*, 4., 38-60. <https://10.17649/TET.33.4.3204>
- Vastagh Z. (2017): *Társadalmi struktúra és állami redistribúció*. Napvilág Kiadó, Budapest
- Veres L. (2017): Az állam gazdasági szerepvállalásának felértékelődése. *Polgári Szemle*, 1-3., 116-132. <https://doi.org/c2bs>
- Wrigley, N., Coe, N. M., Currah, A. (2005): Globalizing retail: Conceptualizing the distribution-based TNC. *Progress in Human Geography*, 29., 437-457. <https://doi.org/ds9zk8>
- Wrigley, N., Lowe, M. (2014): *Reading Retail. A Geographical Perspective on Retailing and Consumption Spaces*. Routledge, London, New York
- Zukin, S. (1998): Urban lifestyles: Diversity and standardization in spaces of consumption. *Urban Studies*, 5-6., 825-839. <https://doi.org/c6gqxb>

Felhasznált dokumentumok

- Arrabona 2000 – Győr város fejlődésének megalapozása városfejlesztési programokkal.* – Budapest, Quo Vadis Group, Budapest, (1993)
- Autopolis – A Nyugat-Magyarországi fejlesztési pólus stratégiája 2004-2014.* (készült: 2004) – Győr (2006)
- GYMJV Anti-szegregációs Programja* – Győr (2009)
- GYMJV Európa Kulturális Fővárosa 2023 Pályázat*, – Győr (2017).
- GYMJV Integrált Településfejlesztési Stratégiája 2014-2020* – Győr (2014), Aczél Városcéplész Bt.
- GYMJV Középtávú Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2007-2013* – Győr (2008), HHP Contact Tanácsadó Kft. (konzorciumvezető)
- GYMJV Stratégiai Programja* (készült: 2003-2004, vezető tervező: Németh Iván, Városcéplész Iroda, GYMJV PM. Hiv.) – Győr (2008)
- GYMJV Településfejlesztési Koncepciója 2014-2030* – Győr (2014)
- GYMJV településrendezési eszközeinek felülvizsgálata 2003-2005* – Győr (2002)
- Győr a vonzó város. Városcéplész. (szerk.: Jancsó P.) Győri Fészek Klub, Győr (2004-2005).*
- Győr és térsége turizmusfejlesztési koncepciója* – Győr (2007)
- Győr rendezési terv felülvizsgálat öt szakági munka* – Településfejlesztési koncepció munkarész felülvizsgálat. (2004) – Győr (MTA RKK NYUTI)
- Győr távlati fejlesztése és rendezése – Stratégiai alapelvek* (1994), *Rendezési Terv* (1998) – Győr, Mű-Hely Területi Elemző, Tervező és Informatikai Kft.
- Helyi Esélyegyenlőségi Program* – Győr (2011)
- Intelligens Győr város stratégiai és operatív programja 2001-2005* – Győr, MTA RKK NYUTI – Stratégiai Kutató Intézet Kht., Győr (2001)
- Local Agenda 21 Győr Fenntarthatósági Program* – Győr (2011), Ceurina Kft.
- Pályázat az Európa Kulturális Fővárosa 2010 címért* – Győr (2010)